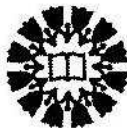

آشنایی با علم حدیث

دکتر مجید معارف
دکتر سهیلا پیرو زفر

تهران

۱۳۹۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

الهیات (علوم قرآن و حدیث) ۵۵

سرشناسه: معارف، مجید، ۱۳۳۲ -
 عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با علم حدیث / مجید معارف، سهیلا پیروزفر.
 مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: دوازده، ۱۴۸ ص.
 فروست: «سمت»: ۱۸۱۲. الهیات (علوم قرآن و حدیث): ۵۵.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۲۰۰۴۳-۵ ۴۵۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Majid Maaref, Soheila Piroozfar. An Introduction to the Science of Hadith
 یادداشت: کتابنامه.
 موضوع: حدیث
 موضوع: حدیث — علم الدرایه
 شناسه افزوده: پیروزفر، سهیلا، ۱۳۴۷-
 شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
 رده بندی کنگره: ۶۷۵/م ۱۰۹/ BP
 رده بندی دیوبی: ۲۹۷/۲۶
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۲۳۳۲۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

آشنایی با علم حدیث

دکتر مجید معارف (استاد دانشگاه تهران) و دکتر سهیلا پیروزفر (دانشیار دانشگاه

فردوسی مشهد)

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه روی پمپ گاز، کد پستی ۱۶۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این همیاری و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته های الهیات (گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، تاریخ و تمدن ملل اسلامی، ادیان و عرفان) در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «آشنایی با علوم حدیث» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	درس اول: کلیاتی درباره حدیث و ارزش آن در اسلام
۳	۱-۱ حدیث و مترادفهای آن
۴	۱-۱-۱ حدیث
۴	۱-۱-۲ خبر
۵	۱-۱-۳ سنت
۵	۱-۱-۴ روایت
۶	۱-۱-۵ اثر
۶	۱-۱-۶ حدیث قدسی
۷	۱-۲ جایگاه حدیث
۹	۱-۲-۱ حجیت روایات پیامبر اکرم (ص) و امامان (ع)
۱۰	۱-۳ علوم حدیث و شاخه‌های آن
۱۱	۱-۳-۱ تاریخ حدیث
۱۱	۱-۳-۲ درایه و رجال
۱۲	۱-۳-۳ فقه الحدیث
۱۲	۱-۳-۴ نقد الحدیث
۱۳	چکیده درس
۱۳	پرسشها

بخش اول: مباحثی در تاریخ حدیث

۱۷	درس دوم: حدیث در دوران پیامبر (ص)
۱۸	۲-۱ حفظ و نقل شفاهی روایات

- ۱۹ ۲-۲ کتابت و تدوین حدیث
- ۲۲ چکیده درس
- ۲۳ پرسشها
- ۲۴ درس سوم: حدیث شیعه در قرن نخست هجری، شرایط و آثار
- ۲۴ ۳-۱ حدیث در دوران امام علی (ع)
- ۲۶ ۳-۱-۱ کتاب علی (ع) یا جامعه
- ۲۷ ۳-۱-۲ مصحف امام علی (ع)
- ۲۸ ۳-۱-۳ مصحف فاطمه زهرا (س)
- ۲۹ ۳-۲ دوران پس از امام علی (ع)
- ۳۰ ۳-۲-۱ صحیفه سجاده
- ۳۱ ۳-۲-۲ رساله حقوق
- ۳۱ ۳-۲-۳ کتب حدیثی اصحاب ائمه (ع) در قرن اول
- ۳۲ چکیده درس
- ۳۳ پرسشها
- ۳۴ درس چهارم: حدیث در دوران صدوقین (ع) تا آغاز غیبت صغری
- ۳۵ ۴-۱ تدوین حدیث در میان شیعیان
- ۳۹ ۴-۲ اصول اربعه مائه
- ۴۰ ۴-۳ گزاری از کم و کیف اصول حدیثی و سرگذشت آن
- ۴۱ ۴-۴ حدیث در دوران امام کاظم (ع) تا آغاز غیبت صغری
- ۴۴ چکیده درس
- ۴۵ پرسشها
- ۴۶ درس پنجم: ظهور کتب اربعه حدیثی شیعه
- ۴۷ ۵-۱ پیدایش کتب اربعه
- ۴۷ ۵-۱-۱ الکافی
- ۵۰ ۵-۱-۲ من لایحضره الفقیه
- ۵۲ ۵-۱-۳ تهذیب الأحکام
- ۵۳ ۵-۱-۴ الاستبصار فیما اختلف من الأخبار
- ۵۵ ۵-۲ نهج البلاغه

۵۷

چکیده درس

۵۷

پرسشها

۵۸

درس ششم: تدوین حدیث در دوران متأخران

۵۹

۶-۱ جوامع اربعه متأخران

۵۹

۶-۱-۱ الوافی

۵۹

۶-۱-۲ تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه

۶۰

۶-۱-۳ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار

۶۱

۶-۱-۴ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل

۶۲

۶-۲ انواع کتب حدیثی دیگر

۶۳

۶-۲-۱ اربعین نویسی

۶۳

۶-۲-۲ مجموعه های احادیث فقهی

۶۴

۶-۲-۳ کتب ادعیه و مزار

۶۴

۶-۲-۴ مناقب نویسی

۶۴

۶-۲-۵ تألیفات حدیثی با زمینه اخلاق

۶۵

۶-۲-۶ تحلیل و بررسی و شرح روایات

۶۵

۶-۲-۷ کتب جامع روایات تفسیری

۶۶

چکیده درس

۶۶

پرسشها

۶۷

درس هفتم: مباحثی در تاریخ حدیث اهل سنت

۶۷

۷-۱ وضعیت حدیث پیامبر (ص) در دوران خلفای سه گانه و آغاز خلافت بنی امیه

۷۰

۷-۲ آغاز تدوین رسمی حدیث

۷۳

چکیده درس

۷۴

پرسشها

۷۵

درس هشتم: پیدایش کتابهای مهم حدیثی اهل سنت

۷۵

۸-۱ صحاح سته

۷۵

۸-۱-۱ صحیحین

۷۷

۸-۱-۲ سنن اربعه

۷۹

۸-۲ جوامع تکمیلی حدیث اهل سنت

۸۰

۸-۳ اقسام کتب حدیثی دیگر

۸۰	۸-۳-۱ معجم
۸۰	۸-۳-۲ مصنف
۸۰	۸-۳-۳ متن
۸۱	۸-۳-۴ مستخرج
۸۱	۸-۳-۵ امالی
۸۲	۸-۳-۶ مسند
۸۲	۸-۳-۷ اربعین نویسی
۸۲	۸-۳-۸ جزء
۸۳	۸-۳-۹ اطراف
۸۳	چکیده درس
۸۴	پرسشها
	بخش دوم: درایة الحدیث
۸۷	درس نهم: دانش درایة الحدیث و مسائل آن
۸۹	۹-۱ تعریف علم درایة
۹۱	۹-۲ آشنایی با برخی از اصطلاحات کلی
۹۱	۹-۲-۱ اصطلاحات درون حدیثی
۹۴	۹-۲-۲ اصطلاحات برون حدیثی
۹۶	چکیده درس
۹۶	پرسشها
۹۸	درس دهم: تقسیمات اصلی حدیث
۹۸	۱۰-۱ خبر متواتر
۹۹	۱۰-۱-۱ تواتر لفظی
۱۰۰	۱۰-۱-۲ تواتر معنوی
۱۰۰	۱۰-۲ خبر واحد
۱۰۱	۱۰-۲-۱ تقسیمات اصلی خبر واحد
۱۰۵	چکیده درس
۱۰۵	پرسشها
۱۰۶	درس یازدهم: تقسیمات فرعی حدیث از منظرهای گوناگون (۱)
۱۰۶	۱۱-۱ اصطلاحات ناظر به سند

۱۰۶	۱۱-۱-۱ تقسیم خبر واحد از جهت تعداد ناقلان سند
۱۰۷	۱۱-۱-۲ تقسیم حدیث به لحاظ اتصال یا انقطاع سند
۱۱۱	چکیده درس
۱۱۲	پرسشها
۱۱۳	درس دوازدهم: تقسیمات فرعی حدیث از منظرهای گوناگون (۲)
۱۱۳	۱۲-۱ تقسیم متن حدیث به اعتبار وضوح و روشنی یا عدم آن
۱۱۳	۱۲-۱-۱ نص و ظاهر
۱۱۴	۱۲-۱-۲ مجمل و مبین، مؤول، محکم و متشابه
۱۱۵	۱۲-۱-۳ ناسخ و منسوخ
۱۱۵	۱۲-۱-۴ مشکل
۱۱۶	۱۲-۲ تقسیم متن حدیث به اعتبار پذیرش یا رد مفاد آن
۱۱۶	۱۲-۲-۱ مقبول
۱۱۶	۱۲-۲-۲ معتبر
۱۱۷	۱۲-۲-۳ مردود
۱۱۷	۱۲-۲-۴ موضوع
۱۱۸	چکیده درس
۱۱۸	پرسشها
۱۱۹	درس سیزدهم: تقسیمات فرعی حدیث از منظرهای گوناگون (۳)
۱۱۹	۱۳-۱ اصطلاحات حدیث ضعیف از جهت فقدان عدالت راوی
۱۱۹	۱۳-۱-۱ موضوع
۱۱۹	۱۳-۱-۲ مطروح
۱۲۰	۱۳-۱-۳ متروک
۱۲۰	۱۳-۱-۴ منکر
۱۲۰	۱۳-۱-۵ مشترک
۱۲۰	۱۳-۱-۶ مهمل و مجهول
۱۲۱	۱۳-۱-۷ مدلس
۱۲۱	۱۳-۲ اصطلاحات حدیث ضعیف از جهت فقدان ضبط راوی
۱۲۱	۱۳-۲-۱ مصحّف
۱۲۲	۱۳-۲-۲ محرّف
۱۲۲	۱۳-۲-۳ مدرّج

۱۳-۲-۴ مزید

۱۲۳

۱۳-۲-۵ مقلوب

۱۲۳

۱۳-۲-۶ مضطرب

۱۲۴

چکیده درس

۱۲۴

پرسشها

۱۲۵

درس چهاردهم: تقسیمات فرعی حدیث از منظرهای گوناگون (۴)

۱۲۶

۱۴-۱ موقوف

۱۲۶

۱۴-۲ مقطوع

۱۲۷

۱۴-۳ مضمر

۱۲۷

۱۴-۴ معلل

۱۲۸

چکیده درس

۱۲۹

پرسشها

۱۲۹

درس پانزدهم: اوصاف و شرایط راوی

۱۳۰

۱۵-۱ اسلام

۱۳۰

۱۵-۲ عقل

۱۳۱

۱۵-۳ بلوغ

۱۳۱

۱۵-۴ عدالت

۱۳۲

۱۵-۵ ضبط

۱۳۲

۱۵-۶ ایمان

۱۳۳

۱۵-۶-۱ مذاهب انحرافی از نظر شیعه

۱۳۳

چکیده درس

۱۳۵

پرسشها

۱۳۵

درس شانزدهم: تحمل حدیث و راههای آن

۱۳۶

۱۶-۱ سماع

۱۳۶

۱۶-۲ قرائت (عرض)

۱۳۷

۱۶-۳ اجازة

۱۳۷

۱۶-۴ مناولة

۱۳۸

۱۶-۵ کتابت

۱۳۸

۱۶-۶ اعلام

۱۳۹

صفحه

عنوان

۱۳۹

۱۶-۷ وصیت

۱۳۹

۱۶-۸ وجاده

۱۴۰

چکیده درس

۱۴۱

پرسشها

۱۴۲

فهرست منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار

قال رسول الله (ص):

«إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ وَعِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا أَبَدًا وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ».

قرآن و حدیث و به عبارتی کتاب و سنت، دو منبع بزرگ و اساسی جهت شناخت فرهنگ و معارف اسلامی به شمار می‌روند و در وصیت تاریخی رسول خدا (ص)، حدیث ثقلین، بر تمسک دو جانبه به آنها جهت نیل به قله‌های هدایت و کمال تأکید شده است. قرآن کتاب خدا و اعجاز ابدی نبی خاتم است که اصول کلی هدایت را در اختیار انسان قرار داده و جبل‌المتین الهی در نجات انسان از شداید و مشکلات است و سنت پیامبر (ص) و روایات معصومان نیز در حکم شرح و بیان قرآن و متکفل همان هدایت و راهنمایی به شیوه‌ای جامع و تفصیلی است. وجود چنین ضرورتی مسلمانان از شیعه و سنی را بر آن داشت تا در طول تاریخ اسلام اهتمام خود را در صیانت قرآن و حفظ سنت به خرج داده و این دو منبع بزرگ هدایتی را در کشاکش حوادث گوناگون حفظ کرده و به نسلهای بعد منتقل سازند. البته در مقایسه قرآن و حدیث، قرآن به دلیل طبیعت اعجازی خود در مقابل توطئه‌های جعل و تحریف مقاوم‌تر و حدیث ضربه‌پذیر می‌نمود، گرچه از ناحیه معصومان و شاگردان آنها از طبقه اصحاب و دانشمندان فریقین، تلاشهای قابل توجهی در حفظ و حراست از حدیث به عمل آمده است. در عمل، مسلمانان علاوه بر تدوین تاریخ حدیث که چگونگی حفظ و انتقال منابع حدیثی را به نسلهای بعد گزارش می‌کند، علوم متنوعی نیز جهت شناخت بهتر حدیث و فهم و نقد آن به وجود آوردند که به

«علوم حدیث» نام‌بردار است. می‌توان گفت که در بین دانشهای حدیثی، به‌ویژه در عصر حاضر، دو علم «تاریخ حدیث» و «درایة الحدیث» از اهمیت بسزایی برخوردارند. علم نخست ما را با سرگذشت حدیث در فاصله صدور تا تدوین و منابع دربردارنده احادیث آشنا می‌کند و علم دیگر ما را در جریان اصطلاحات و دسته‌بندی همین روایات، به منظور استفاده بهتر قرار می‌دهد. پیش‌بینی درسی با نام «آشنایی با علم حدیث» ناظر بر مصلحت آشنایی دانشجویان رشته‌های الهیات با حدیث به عنوان منبعی در شناخت معارف اسلامی است و در پی چنین ضرورتی، نگارندگان به تدوین اثر حاضر اقدام کرده‌اند.

کتاب حاضر در ۱۶ درس با در نظر گرفتن ویژگیهای آموزشی تدوین شده و مطالب آن از همان دو بخش اصلی پیش گفته تشکیل شده است. خوانندگان محترم پس از آشنایی کلی با حدیث و جایگاه آن در معارف دینی، مطالب اصلی درس را در دو محور به شرح زیر رصد خواهند نمود:

بخش اول: کلیاتی در تاریخ حدیث شیعه و سنی،

بخش دوم: آشنایی با درایة الحدیث و مسائل آن.

در هر دو قسمت تلاش نگارندگان بر ارائه مباحث کلی و ابتدایی حوزه‌های «تاریخ حدیث» و «درایة الحدیث» بوده و از ورود به مباحث تفصیلی و تخصصی خودداری شده است. بنابراین امکان دارد که برخی از مباحث و اصطلاحات هر دو علم در کتاب حاضر ملاحظه نگردد اما علاقه‌مندان می‌توانند به منظور نیل به اطلاعات بیشتر، به کتابهای جامع و تکمیلی که بعضاً در باورقی درسها ارجاع داده شده است، مراجعه کنند.

از خداوند منان توفیق بیشتر جهت شناخت هر دو منبع عظیم هدایت یعنی کتاب و سنت برای خوانندگان آرزو مندیم.